

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ЧЛЕНІВ ІНІЦІАТИВНИХ ГРУП ІЗ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ ЗАХОДІВ, СПРЯМОВАНИХ НА ПІДТРИМКУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Вінниця – 2025

УДК 159.9:[352:314.151.3-054.73](075.8)

П14

Колектив авторів:

Ольга Миколаївна Паламарчук, докторка психологічних наук, професорка, завідувачка кафедри психології та соціальної роботи ВДПУ імені Михайла Коцюбинського

Ірина Миколаївна Габа, кандидатка психологічних наук, доцентка кафедри психології та соціальної роботи ВДПУ імені Михайла Коцюбинського

Саранча Ірина Григорівна, доцентка кафедри психології та соціальної роботи Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, кандидатка педагогічних наук, голова правління ГО «Паросток», країнова координаторка Фонду Abilis Foundation.

П14 Навчальний посібник для підготовки членів ініціативних груп із територіальних громад до проведення заходів, спрямованих на підтримку внутрішньо переміщених осіб. О.М. Паламарчук, І.М. Габа, І.Г. Саранча. Вінниця: 2025. 46 с.

Матеріал підготовлено ГО «Паросток» у межах проєкту «Соціальна згуртованість в дії» за підтримки програми «Спроможні та сильні», що виконується Фондом Східна Європа за сприяння Швейцарії.

Думки, викладені у цьому Посібнику, не обов'язково відображають позицію Фонду Східна Європа та Посольства Швейцарії.

У 1999 році ініціативна група осіб з інвалідністю зареєструвала Громадську організацію Вінницька міська організація соціального розвитку та становлення окремих малозахищених категорій молоді «Паросток» задля можливості повноцінного життя у громаді.

Місія ВМОСРСОМКМ «Паросток» – сприяння розвитку та самореалізації людей з інвалідністю на засадах інклюзивності, залученості та рівноправності.

З 2025 року організація реалізує проєкт «Соціальна згуртованість в дії», який має на меті сприяння інтеграції внутрішньо переміщених осіб з інвалідністю в життя громад Вінниччини. У відповідь на виклики, з якими стикаються ВПО – відсутність можливостей для самореалізації, обмежений доступ до підтримки та соціальна ізоляція – проєкт передбачає низку комплексних заходів. Зокрема, створення та навчання ініціативних груп, проведення тренінгів, консультацій та інтеграційних подій, що об'єднують місцевих мешканців та ВПО. Проєкт допомагає не лише адаптуватися до нових умов, а й розкрити осіб з інвалідністю як активних учасників життя громади, підтримуючи ідеї співпраці, взаємної допомоги та розвитку інклюзивного середовища.

ЗМІСТ

1.	Вступ.....	5
2.	Тема 1. Психологічна стійкість громади.....	7
3.	Тема 2. Формування згуртованих спільнот...	13
4.	Тема 3. Артпрактики як ресурс відновлення та адаптації.....	19
5.	Тема 4. Інтеграція ВПО через мистецтво.....	25
6.	Тема 5. Розробка та реалізація культурних ініціатив.....	31
7.	Тема 6. Презентація та розвиток культурних ініціатив.....	37
8.	Рекомендована література та електронні ресурси.....	44

ВСТУП

У сучасних умовах українські громади стикаються з численними викликами: війна, вимушене переселення, соціальна напруга, психологічне виснаження. Проте водночас ці труднощі стають стимулом для пошуку нових форм взаємодії, згуртування та підтримки. Одним із ключових ресурсів для відновлення та зміцнення спільнот є культура та мистецтво. Саме вони допомагають долати бар'єри, сприяють інтеграції внутрішньо переміщених осіб (ВПО) і створюють простір для діалогу та взаємодії.

Цей посібник покликаний стати практичним інструментом для тих, хто працює з громадами та прагне посилити їхню стійкість, сприяти інтеграції ВПО, розвивати інклюзивність та використовувати культурні ініціативи як засіб соціальних змін. Він містить теоретичні знання, практичні рекомендації та інструменти для ефективної взаємодії між місцевими жителями, ВПО, ініціативними групами та організаціями.

Посібник охоплює шість ключових тем: від основ психологічної стійкості та згуртування спільнот до інтеграції ВПО через мистецтво, розробку та реалізацію культурних ініціатив, а також стратегій сталого розвитку громад. Окрему увагу приділено питанням інклюзії, зокрема врахуванню потреб ВПО

з інвалідністю, щоб зробити культурні ініціативи доступними для всіх.

Посібник стане у нагоді представникам громадських організацій, активістам та волонтерам, психологам і соціальним працівникам, місцевим лідерам та ініціативним групам, освітянам та всім, хто прагне змінювати свої громади на краще.

ТЕМА 1. ПСИХОЛОГІЧНА СТІЙКІСТЬ ГРОМАДИ

Психологічна стійкість громади – це здатність спільноти адаптуватися до кризових ситуацій, долати труднощі та підтримувати добробут своїх членів. У сучасних умовах війни, соціальної нестабільності та економічних викликів ця здатність стає особливо важливою. Стійкі громади можуть ефективніше реагувати на стресові події, швидше відновлюватися після потрясінь і зберігати єдність.

Основні складові психологічної стійкості громади

Щоб громада могла ефективно функціонувати під час кризових ситуацій, вона повинна дбати про:

- емоційну стійкість – здатність членів громади справлятися зі стресом, підтримувати емоційний баланс і взаємодопомогу;
- соціальну згуртованість – рівень довіри та підтримки між членами громади, готовність допомагати один одному;

- адаптивність – гнучкість у прийнятті рішень, швидке реагування на зміни та використання наявних ресурсів для вирішення проблем;
- інформаційну грамотність – уміння отримувати, аналізувати та поширювати достовірну інформацію для підтримки громади;
- лідерство та ініціативність – наявність активних громадських лідерів, які можуть організувати підтримку та діяти в кризових ситуаціях.

Стратегії зміцнення психологічної стійкості громади

Громада стає більш стійкою, коли її члени мають довіру одне до одного і розуміють важливість спільної роботи. Для цього варто проводити регулярні зустрічі та громадські обговорення для зміцнення зв'язків; організовувати взаємну допомогу, волонтерські ініціативи та підтримку вразливих груп; використовувати мистецькі заходи та культурні ініціативи для покращення психологічного стану громади [17].

Освітні ініціативи допомагають членам громади усвідомлювати свої емоції, управляти стресом та підтримувати інших. Цього можна досягти шляхом проведення тренінгів з психологічної стійкості та навичок саморегуляції; поширення інформаційних матеріалів про методи подолання стресу; створення груп взаємопідтримки.

Активні громади потребують ініціативних людей, які готові взяти відповідальність за розвиток і підтримку спільноти. Для цього необхідно навчати лідерів громади комунікативних навичок; створювати умови для розвитку молодіжних ініціатив та волонтерських рухів; забезпечувати відкритий діалог між громадянами та місцевою владою.

Практичні методи підтримки психологічної стійкості

Культура та мистецтво є потужними інструментами для відновлення психологічного стану. Організація творчих майстер-класів, виставок і театральних постановок може допомогти громаді справлятися зі стресом.

Створення безпечного простору для спілкування та емоційного розвантаження допомагає людям почуватися причетними до життя громади. Важливо забезпечити доступність психологічної допомоги.

В умовах війни та криз важливо мати ефективні канали комунікації. Створення чатів, онлайн-спільнот і платформ для обміну інформацією може значно зміцнити громаду.

Психологічна стійкість громади – це не лише здатність пережити кризу, а й можливість використовувати труднощі для розвитку та зміцнення соціальних зв'язків. Завдяки підтримці одне одного,

розвитку лідерства та використанню творчих методів громада може не лише вистояти перед викликами, а й розвинути нові можливості для свого майбутнього.

Кейс

У місті Х після значного збільшення кількості внутрішньо переміщених осіб місцева громада ініціювала створення волонтерського центру. Тут організовували психологічну допомогу, групи взаємопідтримки та навчальні тренінги з адаптації. Головною метою було не лише надання базової допомоги, а й створення умов для інтеграції ВПО в громаду. Завдяки активному залученню місцевих мешканців та тісній співпраці з психологами, центр став прикладом ефективної підтримки та згуртованості громади.

Питання для аналізу та обговорення:

1. Які ключові фактори сприяли успішному функціонуванню волонтерського центру?
2. Як взаємодія місцевих мешканців та ВПО вплинула на згуртованість громади?
3. Які труднощі могли виникнути під час організації такого центру, і як їх можна було б подолати?
4. Які методи психологічної підтримки використали, і чому вони є ефективними?
5. Як можна масштабувати або адаптувати цей досвід для інших громад?

6. Які додаткові ініціативи могли б сприяти ще кращій інтеграції ВПО?
7. Які довгострокові ефекти може мати цей проєкт на громаду?
8. Як можна залучити ще більше місцевих мешканців до подібних ініціатив?
9. Які ресурси необхідні для створення та підтримки подібного центру в інших громадах?
10. Які навички необхідні волонтерам та організаторам для ефективної роботи з ВПО?

Кейс

Селище Петрівка – невелика громада на сході України, де проживає близько 3000 осіб. Протягом кількох місяців регіон постійно перебував під загрозою обстрілів. Частина мешканців евакуювалася, частина залишилася. Громада пережила кілька повітряних тривог, внаслідок яких були пошкоджені школи, дитячий садок та місцевий центр дозвілля.

Після чергової атаки громада опинилася перед викликами: люди втратили почуття безпеки, діти бояться йти до школи, дехто втратив роботу, а інші замикаються в собі й не довіряють місцевій владі.

Учасники ситуації:

- Олена, директорка школи. Спробувала організувати дистанційне навчання, але стикається з відсутністю мотивації в учнів.

- Сергій, ветеран і лідер ініціативної групи. Пропонує створити "простір відновлення" у підвалі школи.

- Катерина, медсестра та волонтерка. Проводить психологічні бесіди, але скаржиться на виснаження.

- Василь, фермер, який критикує "порожні розмови про стійкість" і хоче негайних рішень.

Завдання для учасників:

1. Проаналізуйте ситуацію:
 - Які ресурси є в громади?
 - Які чинники ослаблюють її психологічну стійкість?
2. Оцініть ролі учасників кейсу:
 - Який внесок кожен з них може зробити у відновлення?
 - Хто потребує підтримки?
3. Сформулюйте стратегії для підсилення стійкості громади:
 - Які короткострокові та довгострокові кроки варто зробити?
 - Як залучити інших мешканців?
4. Додатково (для просунутих груп):
 - Як би ви організували комунікацію між місцевою владою та жителями?
 - Які практики психосоціальної підтримки доцільно впровадити?

ТЕМА 2. ФОРМУВАННЯ ЗГУРТОВАНИХ СПІЛЬНОТ

Згуртовані спільноти є основою стабільного суспільства, здатного долати труднощі, підтримувати своїх членів та створювати сприятливі умови для розвитку. Вони характеризуються високим рівнем довіри, взаємодопомоги, активної участі мешканців у суспільному житті. Формування таких спільнот є особливо важливим у контексті кризових ситуацій, коли необхідна консолідація зусиль для спільного подолання викликів [3].

Для створення та підтримки згуртованої громади важливо враховувати наступні аспекти:

- довіру між членами громади – це основа ефективної взаємодії, яка сприяє відкритості та взаємопідтримці;
- комунікацію та взаємодію – можливість висловлювати свої думки, обговорювати проблеми та спільно шукати рішення;
- спільні цінності та цілі – розуміння спільної місії та напрямків розвитку громади;

- соціальну відповідальність – готовність членів громади брати участь у її житті, допомагати один одному та підтримувати ініціативи;
- інклюзивність та залученість усіх груп населення – створення умов для активної участі всіх членів громади, включаючи людей з інвалідністю, ВПО, молодь та літніх людей.

Стратегії згуртування спільнот

Одним із ключових завдань у формуванні згуртованих спільнот є побудова довірливих відносин. Для цього важливо створювати безпечні простори для спілкування та обговорення важливих питань; розвивати механізми взаємної допомоги, волонтерські ініціативи; організовувати спільні заходи, які сприяють знайомству та обміну досвідом між мешканцями.

Ефективна комунікація є основою згуртованості. Для її покращення варто використовувати відкриті платформи для обговорень та прийняття рішень; регулярно інформувати членів громади про події, можливості та ініціативи; заохочувати активне висловлення думок та пропозицій.

Згуртованість формується через активну взаємодію. Для цього необхідно підтримувати громадські ініціативи, що сприяють розвитку спільноти; створювати можливості для волонтерства

та участі у спільних проєктах; розвивати культуру спільної відповідальності за добробут громади.

Практичні методи згуртування спільнот

Організація регулярних подій, святкувань, майстер-класів сприяє встановленню дружніх стосунків та формуванню традицій, які об'єднують людей.

Волонтерська діяльність дозволяє людям відчути свою значущість у громаді, допомагає розвивати емпатію та відповідальність.

Творчість є потужним засобом згуртування. Спільне мистецтво допомагає людям виражати свої емоції, взаємодіяти та знаходити спільну мову.

Навчання у груповому форматі сприяє налагодженню контактів між учасниками, розвитку нових навичок та зміцненню соціальних зв'язків.

Формування згуртованої громади – це процес, що вимагає активної участі її членів, створення довірливих відносин, відкритої комунікації та спільної діяльності. Зміцнення соціальних зв'язків сприяє психологічному благополуччю мешканців, розвитку місцевих ініціатив та формуванню стійких суспільств, готових до подолання викликів.

Кейс

В одному із селищ після руйнівних наслідків війни місцеві жителі об'єдналися, щоб відновити свою громаду. Створено ініціативну групу, яка

організувала волонтерський центр. Основними напрямками його роботи стали: відновлення житла та інфраструктури; надання психологічної підтримки мешканцям; проведення культурних та освітніх заходів для дітей і дорослих; співпраця з місцевою владою та благодійними організаціями.

Завдяки активній роботі волонтерів та підтримці громади вдалося не лише відновити зруйновані будівлі, а й зміцнити довіру між мешканцями, створити нові соціальні зв'язки та розвинути культуру взаємодопомоги.

Питання для обговорення:

1. Які основні чинники сприяли успішному згуртуванню громади у цьому кейсі?
2. Які труднощі могли виникнути під час організації волонтерського руху?
3. Як ініціативна група могла б залучити ще більше людей до участі у проєкті?
4. Які додаткові ініціативи могли би допомогти покращити згуртованість громади?
5. Як досвід цієї громади можна адаптувати до інших населених пунктів?
6. Які ресурси та підтримка необхідні для реалізації подібних ініціатив у кризових умовах?
7. Як волонтерський рух впливає на довгостроковий розвиток громади?

Кейс

Село Вербове, що розташоване в центральній частині України, з початком повномасштабної війни прийняло близько 120 внутрішньо переміщених осіб. Це становить майже третину від кількості місцевих мешканців. На перших порах громада активно допомагала: надавали житло, продукти, речі першої необхідності. Але з часом виникло напруження. Частина місцевих вважає, що ресурси спрямовуються лише на ВПО. Дехто з ВПО відчуває себе "чужими", не залученими до прийняття рішень. Діяльність селищної ради паралізована конфліктами.

Подія: ініціативна група з місцевих і ВПО вирішує провести серію зустрічей для покращення взаєморозуміння та планування спільних дій. Першу зустріч заплановано на неділю в будинку культури. Але за день до заходу місцева фейсбук-спільнота вибухає коментарями: "Чому знову все для переселенців?", "Нехай спочатку щось зроблять для села", "Ми ж і так усе для них віддали".

Завдання для учасників:

1. Проаналізуйте ситуацію. Які основні виклики постали перед громадою?
2. Хто є ключовими стейкхолдерами? Які у них інтереси та побоювання?
3. Які кроки може зробити ініціативна група, щоб знизити напругу та посилити згуртованість громади?

4. Розробіть план першої зустрічі: як її подати, кого запросити, які інструменти діалогу використати?
5. Запропонуйте способи включення ВПО у життя громади без посилення відчуття "розділеності".

ТЕМА 3. АРТПРАКТИКИ ЯК РЕСУРС ВІДНОВЛЕННЯ ТА АДАПТАЦІЇ

У кризові та стресові періоди життя люди часто шукають способи вираження своїх емоцій та переживань. Артпрактики – це потужний інструмент, який допомагає не лише творчо самовиразитися, а й сприяє психологічному відновленню, подоланню стресу та адаптації до нових умов. Через мистецтво люди можуть знайти розраду, налагодити соціальні зв'язки та відчувати підтримку громади.

У сучасному світі арттерапія та творчі методики активно використовуються для реабілітації осіб, які пережили травматичний досвід, зокрема внутрішньо переміщених осіб, людей з інвалідністю, ветеранів та дітей. Вони допомагають не лише зменшити рівень стресу, а й знайти нові сенси життя та ресурси для адаптації [1].

Вплив артпрактик на психологічне здоров'я

Артпрактики сприяють емоційному розвантаженню та самопізнанню, що є ключовим для процесу адаптації. Вони допомагають висловити складні почуття – через малювання, музику, театр або танець можна передати те, що важко висловити словами; знижують рівень тривожності та стресу – творчість сприяє розслабленню та активізує позитивні емоції; посилюють відчуття контролю та самоцінності – створення чогось нового допомагає відчувати себе автором власного життя; сприяють інтеграції в громаду – участь у спільних артпроектах допомагає налагодити зв'язки з іншими людьми та подолати ізоляцію.

Основні види артпрактик для відновлення

Різні види мистецтва використовуються для терапії та адаптації, кожен з яких має свої особливості та переваги.

Малювання та інші візуальні практики допомагають виразити емоції, полегшити внутрішню напругу та знайти символічні способи подолання пережитого досвіду. Малювання фарбами дозволяє виплеснути почуття та впорядкувати думки. Ліплення з глини сприяє заземленню та відчуттю стабільності.

Звуки та ритми впливають на емоційний стан, допомагаючи налаштуватися на позитивну хвилю. Спільний спів об'єднує людей та створює атмосферу

підтримки. Гра на музичних інструментах сприяє концентрації уваги та внутрішньому заспокоєнню.

Гра на сцені допомагає прожити та переосмислити складні ситуації, а також знайти нові способи реагування на виклики життя. Рольові ігри дозволяють безпечно опрацювати емоції. Театральні вистави дають змогу учасникам розкрити свій потенціал і відчувати впевненість.

Рух є природним способом вивільнення емоцій та відновлення контакту з власним тілом. Імпровізаційні танці допомагають відчувати свободу. Групові танцювальні практики сприяють соціалізації.

Творче письмо допомагає осмислити події та структурувати внутрішній досвід. Ведення щоденника сприяє самоаналізу. Написання казок чи історій допомагає трансформувати травматичний досвід.

Артпрактики в роботі з громадами

Окрім індивідуального впливу, творчість може бути ефективним інструментом для згуртування спільнот: організація артмайстерень і творчих фестивалів залучає місцевих мешканців до спільної діяльності; спільні настінні розписи (мурали) стають символами відродження громади; колективні перформанси та театральні вистави допомагають піднімати важливі соціальні теми.

Артпрактики – це не просто розвага, а потужний ресурс для відновлення, адаптації та соціалізації. Вони допомагають подолати стрес, знайти нові сенси, розвинути творчий потенціал та налагодити взаємодію в громаді. Використання мистецтва як інструменту підтримки може зробити громади згуртованішими, відкритішими та стійкішими до життєвих викликів.

Кейс

В одному з міст після прибуття великої кількості ВПО місцева громада відчувала напруженість і труднощі у встановленні зв'язків. Для створення атмосфери довіри організували спільний артпроект – великий мурал, який малювали як місцеві жителі, так і переселенці.

Процес роботи дозволив учасникам познайомитися, спільно обговорювати важливі питання та виражати свої почуття через мистецтво. У результаті створення муралу стало не лише творчою ініціативою, а й потужним інструментом для адаптації та згуртування громади.

Питання для обговорення:

1. Чому мистецтво є ефективним інструментом адаптації та відновлення?
2. Як спільна творчість впливає на інтеграцію різних соціальних груп?
3. Які виклики можуть виникнути під час

організації таких проєктів?

4. Як можна застосувати досвід цього кейсу в інших громадах?

5. Які артпрактики можна використовувати для підтримки ВПО та інших вразливих груп?

Кейс

Містечко Зелене розташоване в Західній Україні. Після початку повномасштабної війни сюди переїхало багато сімей зі сходу країни. Місцева громада має давні традиції – зокрема, щороку в травні проводили Свято пісні й вишиванки, на яке збиралися кілька поколінь родин. Але вже другий рік поспіль захід не проводили: спершу через війну, а тепер – через брак ініціативи та зневіру людей.

Нещодавно в місто переїхала пані Олена, мисткиня з Луганщини, яка працює з голосовими артпрактиками – вона об'єднує елементи народного співу, звуко-лікування та колективного творення пісень. Олена пропонує провести серію відкритих майстерень для всіх охочих – і місцевих, і ВПО – з метою створення спільної пісні громади, яка могла б стати основою для оновленого Свята пісні.

Деякі мешканці сумніваються: “Що це за нова пісня?”, “Наші традиції треба берегти, а не змішувати з чимось незрозумілим”, “Хто буде це слухати – молодь не цікавиться, а старші не співають вже давно”.

Попри це, частина людей зацікавилась ідеєю. Олена звертається до ініціативної групи по допомогу в організації процесу.

Завдання для учасників:

1. Як мистецькі практики можуть стати ресурсом для об'єднання громади та відновлення/переосмислення традицій?

2. Які потенційні конфлікти чи непорозуміння можуть виникнути? Як їм запобігти або зменшити негативний вплив?

3. Запропонуйте сценарій реалізації цього артпроекту: етапи, учасники, формат, комунікація.

4. Як залучити різні вікові й соціальні групи до участі?

5. Як зробити так, щоб нова традиція стала містком між минулим і теперішнім, а не предметом роз'єднання?

ТЕМА 4. ІНТЕГРАЦІЯ ВПО ЧЕРЕЗ МИСТЕЦТВО

Інтеграція внутрішньо переміщених осіб (ВПО) у нові громади є складним процесом, який включає як адаптацію до нових соціальних умов, так і подолання психологічних бар'єрів. Одним із ефективних засобів цього процесу є мистецтво. Воно сприяє налагодженню соціальних зв'язків, дає можливість виразити власний досвід, а також допомагає створювати спільний простір для діалогу між переселенцями та місцевими жителями [13].

Мистецькі ініціативи можуть виступати інструментом для подолання упереджень, згуртування громади та зміцнення соціальної згуртованості. Завдяки творчій діяльності ВПО отримують можливість не лише знайти підтримку, а й зробити внесок у розвиток громади.

Значення мистецтва в інтеграції ВПО

Мистецтво є універсальною мовою, що допомагає долати культурні та комунікаційні бар'єри. Воно сприяє психологічному відновленню – творчість допомагає опрацьовувати стрес і травматичний досвід; підвищує самооцінку та мотивацію – участь у спільних проєктах дає відчуття значущості; допомагає знайти нових друзів та контакти – креативні заходи створюють простір для знайомств та

спільної діяльності; розвиває навички – артініціативи можуть бути джерелом нових знань та професійного розвитку; формує позитивний імідж ВПО – активна участь у житті громади демонструє, що переселенці можуть бути не лише отримувачами допомоги, а й важливими учасниками суспільних процесів.

Основні форми мистецьких ініціатив для інтеграції ВПО

Мистецтво можна використовувати у різних формах для об'єднання переселенців та місцевих жителів.

Громадські мистецькі проєкти, такі як розпис стін, створення вуличних інсталяцій чи мозаїк, можуть стати символами єдності громади. Організація майстер-класів з вуличного мистецтва залучає мешканців різного віку. Малювання муралів із залученням ВПО дає можливість розповісти їхні історії через візуальні образи.

Театр і перформанс є потужними засобами для висловлення почуттів та досвіду. Інклюзивні вистави можуть висвітлювати проблеми переселенців і будувати діалог між групами населення. Форум-театр допомагає програвати складні соціальні ситуації та знаходити шляхи вирішення конфліктів.

Ознайомлення з культурною спадщиною різних регіонів України допомагає будувати взаємоповагу та розширювати культурний світогляд громади. ВПО

можуть ділитися своїми традиціями (народні ремесла, пісні, кулінарія). Місцеві мешканці можуть залучати переселенців до своїх культурних практик.

Спільні музичні заходи допомагають створити емоційний контакт між людьми. Хорові колективи чи музичні гурти можуть об'єднувати людей через спільне виконання пісень. Організація відкритих мікрофонів дозволяє переселенцям висловлювати себе через музику.

Написання та обмін особистими історіями допомагає краще розуміти один одного. Вечори авторських читань надають можливість ВПО розповісти про свій досвід. Спільне створення книжок чи блогів може закріплювати спільні переживання громади.

Кейс

У невеликому місті після прибуття великої кількості переселенців місцева громада організувала мистецький фестиваль "Культура єднає". ВПО та місцеві мешканці спільно створювали інсталяції, проводили театральні вистави, музичні концерти і творчі майстер-класи.

Одним із ключових елементів фестивалю стало створення "Дерева спогадів", на якому кожен учасник міг залишити власну історію у вигляді запису або малюнка. Це допомогло людям краще зрозуміти одне одного та знайти спільні теми для діалогу.

Фестиваль став щорічним, і з часом переселенці стали активними учасниками громадського життя міста, а не просто отримувачами допомоги.

Питання для обговорення:

1. Які види мистецтва найкраще підходять для інтеграції ВПО у громаду?
2. Як можна залучити місцевих жителів до спільних мистецьких ініціатив?
3. Які труднощі можуть виникнути при реалізації таких проєктів?
4. Як можна адаптувати досвід фестивалю "Культура єднає" для інших громад?
5. Які мистецькі проєкти могли б найкраще працювати у вашій громаді?

Кейс

У місті Берегове за останні півтора року з'явилося понад 2000 переселенців із прифронтових територій. Деякі з них почали активно долучатися до життя громади, але відчуття поділу між "своїми" й "чужими" досі зберігається. Частина місцевих мешканців не розуміє досвіду новоприбулих і вважає, що ті «живуть окремо» і не намагаються адаптуватися.

У межах міської програми підтримки згуртованості громади група місцевих митців і переселенців запропонувала створити мурал на стіні старого будинку культури, який символізував би єдність, силу жінок, спільну боротьбу та відродження.

Проект отримав дозвіл і невелике фінансування. Передбачалося, що ідею малюнку створять спільно на відкритому обговоренні, а розпис відбуватиметься разом – як акт співтворення. Однак уже на етапі обговорення почали з'являтися напруження:

- Місцеві хочуть, щоб на муралі були зображені традиційні елементи їхнього регіону (виноград, гори, фольклорна героїня).

- ВПО пропонують мотиви захисту, втрати, відродження та образ зруйнованого дому.

- Частина громади висловлює думку:

“Не час малювати, краще б щось корисне зробили...”

Завдання для учасників:

1. У чому потенціал мистецтва як інструменту інтеграції ВПО в громаду?
2. Які інтереси, потреби та побоювання мають різні учасники ситуації?
3. Які кроки можна зробити, щоб проєкт об'єднав громаду, а не поглибив розділення?
4. Як можна організувати процес спільного творення муралу, щоб голос кожної групи було почуто?
5. Які супровідні активності можна додати (наприклад, воркшопи, виставки, круглі столи), щоб посилити ефект згуртування?

ТЕМА 5. РОЗРОБКА ТА РЕАЛІЗАЦІЯ КУЛЬТУРНИХ ІНІЦІАТИВ

Культурні ініціативи є важливим інструментом розвитку громади, сприяючи зміцненню соціальних зв'язків, залученню мешканців до активного життя та створенню сприятливого середовища для інтеграції різних соціальних груп, зокрема внутрішньо переміщених осіб. Вони можуть мати різні форми – від фестивалів та вистав до інтерактивних проєктів, які об'єднують місцеву спільноту. Головне завдання таких ініціатив – не лише забезпечити культурне

дозвілля, а й сприяти соціальній згуртованості та підтримці вразливих груп [16].

Основні етапи розробки культурної ініціативи

Перед початком роботи над культурною ініціативою важливо провести дослідження: Які культурні заходи вже існують у громаді? Які соціальні групи залишаються поза увагою? Які форми мистецтва або культурних практик є найбільш затребуваними?

Методи збору інформації можуть включати соціологічні опитування, інтерв'ю з представниками громади, фокус-групи та відкриті зустрічі з мешканцями.

З урахуванням зібраних даних слід сформулювати основну концепцію ініціативи. Важливо визначити: головну мету (наприклад, інтеграція ВПО, популяризація місцевої культури, психологічна підтримка через мистецтво тощо); основну аудиторію (діти, молодь, люди похилого віку, ВПО, інші соціально незахищені групи); формат заходів (фестивалі, виставки, майстер-класи, театральні вистави, творчі воркшопи тощо).

Кожен культурний проєкт потребує чіткого плану дій, який включає: визначення ключових етапів реалізації; розподіл обов'язків серед організаторів; підготовку бюджету (пошук фінансування, грантів, спонсорів); підбір команди (волонтери, митці, координатори).

Реалізація культурної ініціативи

На цьому етапі важливо забезпечити ефективну координацію всіх учасників та контроль за виконанням плану. Ключові моменти: логістика (місце проведення, технічне забезпечення, матеріали); інформаційна кампанія (соціальні мережі, ЗМІ, афіші, робота з громадами); механізми залучення аудиторії (інтерактивні формати, відкриті репетиції, волонтерська підтримка).

Успіх культурної ініціативи значною мірою залежить від рівня залученості громади. Варто співпрацювати з місцевими активістами, митцями, освітніми установами; організовувати зустрічі та обговорення для включення громади в процес створення ініціативи; використовувати інтерактивні підходи, які дозволяють учасникам стати співавторами заходу.

Оцінка ефективності та сталість культурних ініціатив

Для розуміння ефективності ініціативи необхідно проаналізувати кількісні показники (кількість учасників, охоплення інформаційної кампанії, фінансові витрати та залучені ресурси); якісні результати (зміни в настроях громади, інтеграція ВПО, зростання рівня соціальної згуртованості); відгуки учасників (анонімні анкети, інтерв'ю, відкриті дискусії).

Щоб культурна ініціатива не стала разовим заходом, варто передбачити механізми її подальшого розвитку: перетворення ініціативи на постійний культурний проєкт; пошук партнерів та фінансування для подальшої діяльності; розвиток мережі волонтерів та активістів, які підтримуватимуть проєкт у майбутньому.

Розробка та реалізація культурних ініціатив є важливим інструментом згуртування громади та інтеграції ВПО. Вони не лише створюють простір для самовираження, а й зміцнюють соціальні зв'язки, долають стереотипи та сприяють формуванню сталої культурної платформи в громадах. Ефективне планування, залучення громади та оцінка результатів дозволяють зробити такі ініціативи дієвими та довготривалими.

Кейс

В одному із міст, у яке прибула велика кількість ВПО, ініціативна група місцевих активістів створила проєкт "Мистецький міст між громадами". Він включав серію артмайстерень, театральні вистави та виставки, які організовували спільно переселенці та місцеві мешканці.

Одним із найбільш вдалих компонентів став фестиваль вуличного мистецтва, де митці з різних регіонів працювали над спільними муралами, що символізували єдність та силу громади. Проєкт

отримав грантове фінансування та згодом перетворився на щорічний мистецький фестиваль.

Питання для обговорення:

1. Які фактори сприяли успіху цього культурного проєкту?
2. Як можна застосувати подібний досвід у вашій громаді?
3. Які виклики можуть виникнути при організації таких ініціатив?
4. Як залучити до участі різні вікові та соціальні групи?
5. Які механізми допоможуть зробити ініціативу сталою?

Кейс

У місті Ладан активісти громади разом із представниками ВПО хочуть створити невеликий культурний простір на базі закинutoї бібліотеки. Ідея – організувати місце, де мешканці з різним досвідом і походженням можуть спілкуватися, творити й обмінюватися традиціями. Простір має стати платформою для зустрічей, майстер-класів, виставок, перегляду фільмів, читань і обговорень.

Мета ініціативи: сприяти налагодженню зв'язків між "старожилами" та переселенцями, підсилити культурну самобутність громади та стимулювати локальну активність.

Проблеми, що виникають: у міськраді не готові надавати приміщення без чіткого бізнес-плану; частина громади скептично ставиться до “культурних ідей”: “Це для молоді і митців, а нам потрібні робочі місця”.

ВПО й місцеві жителі мають різні уявлення про те, якими мають бути заходи. У команди ініціаторів бракує досвіду в адмініструванні проєктів, написанні заявок і роботі з фінансами.

Завдання для учасників:

1. Які етапи необхідні для розробки культурної ініціативи такого типу – від ідеї до реалізації?

2. Які формати заходів можуть бути інклюзивними та об’єднуючими?

3. Яку інформацію потрібно зібрати для переконливої презентації ініціативи міській владі та донорам?

4. Які ресурси (людські, матеріальні, фінансові) потрібні? Де їх шукати?

5. Як уникнути емоційного вигорання у волонтерської команди?

ТЕМА 6. ПРЕЗЕНТАЦІЯ ТА РОЗВИТОК КУЛЬТУРНИХ ІНІЦІАТИВ

Стратегії успішного просування та стабільного розвитку культурних ініціатив

Перший крок до успіху будь-якої культурної ініціативи – це вміння яскраво презентувати її ідею. Ключові складові успішної презентації включають: формулювання зрозумілої та привабливої мети проєкту, створення якісних візуальних матеріалів (фотогалереї, відеоролики, інфографіка), демонстрацію конкретних результатів роботи, а також реальні історії учасників і відгуки громади. Особливу увагу варто приділити адаптації презентації під різні цільові групи – від потенційних учасників до інвесторів і представників влади.

Для забезпечення довгострокового існування ініціативи необхідно ретельно продумати фінансову стратегію. Найефективніші джерела фінансування включають: міжнародні грантові програми, що підтримують культурні ініціативи; партнерські угоди з місцевим бізнесом (спонсорські пакети, меценатство); краудфандингові кампанії з залученням широкої громадськості; а також державні та муніципальні програми підтримки культури. Важливо розробляти різноманітні фінансові моделі, що дозволять мінімізувати залежність від одного джерела фінансування.

Для перетворення культурної ініціативи на стійкий соціокультурний інститут необхідно: створювати мережу подібних проєктів у регіоні для взаємної підтримки; інвестувати в підготовку нових лідерів та організаторів; інтегрувати ініціативу в систему освіти та соціальних служб; розвивати партнерські зв'язки з іншими регіонами для обміну досвідом. Особливу увагу слід приділити створенню системи документування та оцінки результатів, що дозволить постійно вдосконалювати проєкт.

Сучасні культурні ініціативи виходять далеко за межі мистецьких проєктів, перетворюючись на потужний інструмент соціальної трансформації. Вони створюють майданчики для творчого самовираження, зміцнюють соціальний капітал громад, сприяють

інтеграції вразливих груп населення та формують нові культурні ландшафти. Ключ до успіху лежить у поєднанні яскравої ідеї, професійного підходу до впровадження та постійного залучення місцевих спільнот до розвитку проєкту.

Розробка, реалізація, презентація та розвиток культурних ініціатив – це складний, але важливий процес. Вони не лише створюють простір для самовираження, а й зміцнюють соціальні зв'язки, інтегрують ВПО та формують стійке культурне середовище. Успіх залежить від залучення громади, ефективного планування та довготривалого бачення розвитку проєкту.

Основні етапи та інструменти презентації культурних ініціатив

Ефективна презентація починається з чіткого визначення цілей та цільової аудиторії – це можуть бути ВПО, місцеві жителі, волонтери чи представники організацій. Важливо вибрати правильні інструменти комунікації: соціальні мережі, місцеві ЗМІ, плакати або “сарафанне радіо”. Ключовим елементом є створення яскравої історії, яка буде зрозумілою, емоційною та мотивуючою. Також варто організовувати публічні заходи – ярмарки, вистави, майстер-класи – щоб залучити більше людей. Візуалізація (фото, відео, інфографіка) та співпраця з

лідерами думок у громаді значно підвищують ефективність презентації.

Стратегії та ресурси розвитку культурних ініціатив

Для успішного розвитку необхідно залучати партнерів – місцеві організації, бізнес, культурні установи, які можуть надати підтримку. Важливим етапом є пошук фінансування: гранти, краудфандинг, допомога місцевої влади. Інклюзивні підходи, такі як залучення ВПО до проєктів, сприяють їх соціалізації та інтеграції. Після реалізації ініціативи потрібно проводити моніторинг та оцінку – збирати зворотний зв'язок і аналізувати ефективність заходів. Культурні ініціативи мають бути гнучкими та адаптуватися до потреб громади, особливо з урахуванням викликів воєнного часу.

Культурні ініціативи як інструмент інтеграції ВПО

Культура може стати потужним інструментом об'єднання місцевих жителів і ВПО. Ефективними практиками є спільні мистецькі проєкти – театральні вистави, літературні вечори, виставки, які дають можливість людям познайомитися та поділитися досвідом. Відродження традицій через майстер-класи з народних ремесел або спільні свята допомагає зберегти ідентичність та налагодити

взаєморозуміння. Створення безпечного простору – клубів, гуртків – дає можливість ВПО почуватися частиною громади. Розвиток міжкультурного діалогу через ініціативи, що підкреслюють спільні цінності, допомагає подолати бар'єри та створити нові соціальні зв'язки. Головне – показати, що культура об'єднує, допомагає подолати травму та створює основу для спільного майбутнього.

Кейс

В одному із міст України команда місцевих активістів та митців розпочала проєкт «Голос громади через мистецтво». В межах ініціативи проводилися воркшопи з візуального мистецтва та театральні постановки, що відображали історії мешканців, зокрема ВПО. Після успішного проведення першого етапу виникла потреба у масштабуванні проєкту та залученні нових партнерів.

Для цього команда організувала масштабну фінальну презентацію, де представила результати роботи: виставку картин, відеоісторії учасників і театральну виставу. Захід відвідали представники місцевого бізнесу, влади та міжнародних організацій. В результаті проєкт отримав додаткове фінансування, а також партнерську підтримку від культурних інституцій. Це дозволило ініціативі розширитися на інші громади, де аналогічні мистецькі заходи стали інструментом інтеграції та згуртування.

Питання для обговорення:

1. Які ключові фактори сприяли успіху презентації ініціативи?
2. Як мистецтво вплинуло на згуртованість громади та інтеграцію ВПО?
3. Які додаткові інструменти можна використати для розвитку подібних ініціатив?
4. Як залучати партнерів та донорів для підтримки культурних проєктів?
5. Які методи можуть допомогти у масштабуванні ініціативи на інші громади?

Кейс

У невеличкому містечку Слобожанське активісти реалізували ініціативу – «Фестиваль малих історій». Ідея проєкту – збір і публічне озвучення життєвих історій мешканців містечка, як місцевих, так і ВПО. Історії фіксували у форматі коротких відео, аудіозаписів та виступів наживо. Захід викликав сильний емоційний відгук: люди слухали один одного вперше за багато років, плакали, аплодували, обіймалися.

Організатори хочуть зробити фестиваль щорічним і масштабнішим, залучити інші громади, створити сайт-архів історій, видати збірку. Але виникають труднощі:

- Як презентувати ініціативу поза межами міста, щоб її підтримали інші громади чи грантодавці?

– Як сформулювати цінність проєкту так, щоб вона була зрозуміла і донорам, і потенційним партнерам?

– Як перетворити емоційний, "теплый" проєкт у сталіший формат, не втративши його живу енергію?

Завдання для учасників:

1. Сформулюйте короткий опис ініціативи у форматі пітч: що це, для кого, навіщо, у чому унікальність?

2. Які канали презентації ініціативи ви б використали (місцеві ЗМІ, соцмережі, відео, партнерські платформи тощо)?

3. Розробіть план масштабування фестивалю: які формати можна додати? Як залучити нові громади?

4. Складіть перелік потенційних партнерів і донорів. Що саме їм можна запропонувати натомість (інформаційна підтримка, бренд, імідж, залучення аудиторії)?

5. Як вимірювати вплив такої культурної ініціативи – що саме можна показати в звітах або презентаціях?

Рекомендована література та електронні ресурси

1. Арттерапія. Інноваційні психологічні технології / під ред. О. Тиунової. Випуск 6. Київ–Львів–Тернопіль: ЕЕАТА, 2019. 224 с.
2. Бардин Н. М., Жидецький Ю. Ц., Кіржецький Ю. І. та ін. Стресостійкість: навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 204 с.
3. Вдосконалення соціальних послуг в об'єднаних територіальних громадах: посібник. Київ. 2019. 57 с.
URL:https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/508/1._Вдосконалення_соц.послуг_в_ОТГ.pdf.
4. Віталіна Долгова Обереги: ляльки-мотанки. Ukrhandmade. Видавництво АССА. 2016. 64 с.
5. Всеукраїнська програма ментального здоров'я «Ти як?» <https://howareu.com/pro-programu>
6. Гусак Н. Є., Семигіна Т. В., Трухан С. О. Стратегії і виклики соціальної роботи із внутрішньо переміщеними особами. Вісник національного технічного університету «КПІ» Політологія. Соціологія. 177 Право. 2014. № 1 (11). С. 161-168.
URL: <http://visnykpsp.kpi.ua/article/view/119098>.
7. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 1, ст.1) Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>

8. Закон України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні». – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/875-12>
9. Калька Н., Ковальчук З. Практикум з арт-терапії: навч.-метод. посібник. Ч. 1. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 232 с.
10. Коаліція з протидії дискримінації в Україні – Режим доступу : <http://discrimi.net/discrimination>
11. Конвенція про права осіб з інвалідністю (Офіційний переклад Конвенції надісланий листом Мінсоцполітики № 9833/0/14-16/19 від 06.07.2016) [Електронний ресурс] Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_g71
12. Конституція України. – К., 1996. – Режим доступу : <http://surl.li/dgkory> .
13. Кульчицький Т. Р. Соціальна підтримка внутрішньо переміщених осіб. Традиції та новації у розвитку сучасної соціологічної науки: дослідження молодих вчених: матеріали II всеукр. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих учених (м. Київ, 26 лют. 2020 р.). Київ, 2020. С. 118-121. URL: https://kneu.edu.ua/userfiles/fupstap/Tr_ta_N__26_02_2020.pdf
14. Матійків І. М. Тренерська майстерність: теорія і практика. Технологія проведення тренінгів. Київ. 2001. 504 с.
15. Медіакультура особистості: соціально-психологічний підхід: Навчальний посібник. За ред.

Л.А.Найдьоновой, О.Т.Баришпольца. К. : Міленіум, 2009. 440с.

16. Навчання дорослих: виклики, специфіка, інтерактивні методи. Український досвід в регіональному економічному розвитку / О. Пашко. Львів : Галицька видавнича спілка, 2013. – 108 с.

17. Оцінка існуючих моделей та практик соціальної роботи та соціальних послуг на рівні громади : аналітичні матеріали проєкту «Розробка концепції та функціонально-структурної моделі інтегрованої системи соціального захисту в Україні в контексті реформи децентралізованої влади». 2017. 84 с. URL: <http://surl.li/vtnlpc>.

18. Паламарчук О. М., Габа І. М. Тренінгові вправи для початківців і професіоналів. Вінниця. 2024. 160 с.

19. Towards a Common Language for Functioning, Disability and Health ICF. World Health Organization Geneva, 2002.

20. Kalin W. Guiding Principles on Internal Displacement. The American Society of International Law. The Brookings Institution. University of Bern Project on Internal Displacement. 2008. 171 p./P. 8.

21. <https://surl.li/yrdjka>, <http://surl.li/jstns>, <http://surl.li/tgdzzf>, <http://surl.li/qxscjd>